

ADALYA

(AYRIBASIM/OFFPRINT)

SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
SUNA & İNAN KIRAÇ RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA

SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YILLIĞI
THE ANNUAL OF THE SUNA & İNAN KIRAÇ RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA
Vehbi Koç Vakfı
Suna - İnan KIRAÇ Akdeniz Medeniyetleri
Araştırma Enstitüsü Yıllık Dergisi
Yönetim Yeri: Barbaros Mh. Kocatepe Sk. No. 25
Kaleiçi 07100 Antalya Tel: +90 242 243 42 74
Faks: +90 242 243 80 13 e-posta: akmed@akmed.org.tr
Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın **Sayı:** X - 2007

Sabibi: Vehbi Koç Vakfı Adına Erdal YILDIRIM
Sorumlu Müdür: Kayhan DÖRTLÜK
Yapım: Zero Prodüksiyon Ltd., İstanbul
Arslan Yatağı Sk. Sedef Palas No. 19/2
Cihangir 34433 İstanbul
Tel: +90 212 244 75 21 Faks: +90 212 244 32 09
Baskı: Graphis Matbaa
Yüzyıl Mh. Matbaacılar Sit. 1. Cadde 139 Bağcılar - İstanbul

Bilim Danışma Kurulu / Editorial Advisory Board

Haluk ABBASOĞLU	Max KUNZE
Ara ALTUN	Thomas MARKSTEINER
Oluş ARIK	Wolfram MARTINI
Cevdet BAYBURTLUOĞLU	Gönül ÖNEY
Tuncer BAYKARA	Mehmet ÖZSAİT
Jürgen BORCHHARDT	Urs PESCHLOW
Jacques Des COURTILS	Scott REDFORD
Ömer ÇAPAR	Martin Ferguson SMITH
Vedat ÇELGİN	Oğuz TEKİN
Bekir DENİZ	Gülsün UMURTAK
Refik DURU	Burhan VARKIVANÇ
Serra DURUGÖNÜL	Michael WÖRRLE
Hansgerd HELLENKEMPER	Martin ZIMMERMAN
Frank KOLB	

Adalya, **A&HCI** (*Arts & Humanities Citation Index*) ve **CC/A&H** (*Current Contents / Art & Humanities*) tarafından taranmaktadır.

Adalya is indexed in the **A&HCI** (*Arts & Humanities Citation Index*) and **CC/A&H** (*Current Contents / Art & Humanities*).

Editörler / Editors

Kayhan DÖRTLÜK
Tarkan KAHYA
Remziye BOYRAZ

İngilizce Editörleri / English Editors

T. M. P. DUGGAN
İnci TÜRKÖĞLU

Yazışma Adresi / Mailing Address

Barbaros Mah. Kocatepe Sk. No. 25
Kaleiçi 07100 ANTALYA-TURKEY
Tel: +90 242 243 42 74 • Fax: +90 242 243 80 13
akmed@akmed.org.tr
www.akmed.org.tr

ISSN 1301-2746

İçindekiler

Gülsün Umurtak <i>Silos in Neolithic Settlements of Burdur-Antalya Region</i>	1
Mehmet Özhanlı <i>Side'de Bulunan Bir Yeni Hitit Eserinin Düşündürdükleri</i>	17
Şükrü Özüdoğru <i>Pttara and the Dynast Wakssepeddimi Wekhsere II</i>	31
Burhan Varkıvanç <i>Zum Fenster des sog. hellenistischen Baues in Sillyon</i>	49
Orhan Köse – Recai Tekoğlu <i>Money Lending in Hellenistic Lycia: The Union of Copper Money</i>	63
Elif Uğurlu <i>Olympos ve Zeniketes'in Kalesinin Lokalizasyonu</i>	81
Nevzat Çevik – Süleyman Bulut <i>The Belen and Kelbessos farmsteads with towers on the border of Pisidia-Lycia and some thoughts on security in the countryside</i>	105
Julian Bennett <i>The Roman Army in Lycia and Pamphylia</i>	131
Neslihan Yılmaz <i>Necropoleis and Funerary Monuments in Pisidia during the Roman Period</i>	155
Mehmet Özsait – Guy Labarre – Nesrin Özsait <i>Nouvelles inscriptions de Senitli Yayla (Pisidie)</i>	205
F. Fatih Gülşen <i>Wall Heating Systems in the Roman Period Lycian Baths -The Examples from Patara and Tlos-</i>	223
Guntram Koch <i>Das Heiligtum des Hg. Theodoros bei Holmoi (Isauria) Wiedergefunden!</i>	259
Ayşe Aydın <i>Adana Müzesi'ndeki Kurşun Labitler</i>	271
Celal Şimşek – Bahadır Duman <i>Laodikeia'da Bulunan Geç Antik Çağ Unguentariumları</i>	285

T. M. P. Duggan	
<i>A 13th century profile portrait seal depicting the face of the Rum Seljuk Sultan Alaeddin Keykubat I (1220-37) from Antalya Province - precedents and possible influence</i>	309
Scott Redford	
<i>The Kible Wall of the Kargı Hamı</i>	351
A. Pelin Şahin Tekinalp	
<i>Geleneksel Antakya Evlerinde Yer Alan Boyalı Nakışlar Üzerine Bir Değerlendirme: Başkent'ten Akdeniz'e Ulaşan Bezeme Programı</i>	369
Mevlüt Çelebi	
<i>Antalya Bölgesi'nde İtalyan Arkeoloji Heyetleri</i>	387

Laodikeia'da Bulunan Geç Antik Çağ Unguentariumları

Celal ŞİMŞEK – Bahadır DUMAN*

Phrygia Bölgesi'nin batı ucundaki Laodikeia, Denizli İli'nin 6 km kuzeydoğusunda Eskihisar, Goncalı, Bozburun köyleri sınırları içinde kalmaktadır¹. Lykos (Çürüksu) Vadisi'nin bu önemli kenti, Seleukos Kralı II. Antiokhos tarafından eşi Kraliçe Laodike adına, İ.Ö. 3. yy.'ın ortalarında (İ.Ö. 261-253) kurulmuştur². Antik kaynaklara göre Hellenistik kent, Diospolis ve Rhoas olarak adlandırılmış olan, eski kutsal bir yerleşimin üzerinde yer alır³.

Lykos Ovası'nın ortasında yer alan ve 4 km² bir alana yayılan Laodikeia; Batı, İç ve Güney Anadolu'yu birbirine bağlayan ana yol kavşağındadır. Bu nedenle kentin en önemli gelir kaynağı ticaret ve özellikle de tekstil ürünlerinden elde ettiği gelirlerdir. Diğer taraftan Erken Bizans Dönemi'nde kentin dini yönü de ön plana çıkmıştır. Bu nedenle Laodikeia, Phrygia Pacatiana'nın yönetim merkezi olmuştur⁴.

Üç yanı ırmaklarla çevrili olan kentin kuzeydoğusunda Lykos (Çürüksu), güneydoğusunda Kapros (Başlıçay) ve güneybatı-batısında Asopos (Gümüşçay-Goncalı Deresi) ırmakları yer alır⁵. Antik kent, bu ırmakların arasında kalan yüksek bir platform üzerinde kurulmuştur (Res. 1). Bu platform üzerinde herhangi bir su kaynağı olmadığından, kentin ihtiyacı olan su, 8 km güneyden Denizli içindeki Başpınar kaynağından sağlanmıştır⁶.

* Doç. Dr. Celal Şimşek, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Denizli.
E-posta: csimsek@pau.edu.tr

Uzm. Bahadır Duman, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Denizli.

¹ Hellenistik Dönem'de birden çok Laodikeia isimli kent kurulduğundan, kent yanında bulunan ırmakla ayırt edilerek, Laodikeia ad Lycum (Lykos Üzerindeki Laodikeia) olarak adlandırılmıştır. Ruge 1924, 722; Strabon, 578 (XII. 8.16); Plinius, N.H., V. 105; Gagniers 1969, 1; Traversari 2000, 11; Weber 1898, 178-179; Sevin 2001, 203; Şimşek 2005, 305.

² Ramsay 1895, 32; Head 1977, 678; Head 1906, lxxiii; Ruge 1924, 722; Gagniers 1969, 1-2; Texier 2002, 383; Bejor 2000, 15-16; Bean 1980, 213; Magie 1950, 127, 986-987 (no. 23); Anderson 1897, 409-410; Buckler – Calder 1939, x; Belke – Mersich 1990, 323.

³ Plinius, N.H., V. 105; Texier 2002, 383-384; Head 1906, lxxiii; Ruge 1924, 722; Ramsay 1895, 35; Gagniers 1969, 1; Belke – Mersich 1990, 323; Bean 1980, 213. Diospolis, Zeus kenti anlamında olup, kentin baş ve kurucu tanrısı Zeus Laodikeus'tur. Rhoas ise eski bir Anadolu adıdır. 2005 yılı yüzey araştırmalarında Eski Tunç Çağı'na (İ.Ö. 3000) kadar inen ve kentin batı tarafında Klasik Dönem'e tarihlenen seramikler ile Kuzey Nekropolü kazılarında İ.Ö. 4. yy. sikkeleri bulmamız, Laodikeia'da daha eskiye giden kutsal alanların ve yerleşimlerin somut varlığına işaret etmektedir.

⁴ Ramsay 1895, 80-83; Sevin 2001, 204; Belke – Mersich 1990, 323-324; Robert 1954, 154-156.

⁵ Asopos ve Kapros ırmakları Goncalı Köyü ve Korucuk Kasabası altında kuzeyde Lykos Irmağı ile birleşmektedir. Daha sonra Lykos Irmağı batıda, Büyük Menderes Irmağı'na katılır.

⁶ Su kaynağı, güzergahı ve dağıtım sistemi için bk.: Şimşek – Büyükkolancı 2006, 83-103.

Hippodomik sistemde kurulan ve her dönemde yıkıcı depremlerle harap olan Laodikeia⁷, İmparator Focas (İ.S. 602-610) döneminde meydana gelen ve Aphrodisias ile Hierapolis'i de yıkan son depremle⁸, Denizli-Kaleiçi'ne taşınmıştır. Bu taşınmada suyollarının bozulması, önce Sasani ve daha sonra da Arap akınları etkili olmuştur.

Laodikeia en gelişmiş zamanını İ.S. 1-5. yy. arasında yaşamıştır. Daha sonra İ.S. 494 yılı depremi ile İ.S. 7. yy.'ın ilk çeyreği arasındaki dönemde kent gittikçe küçülmüştür. Günümüzde yüzeyde görülen kalıntılar, Roma ve Erken Bizans dönemlerine aittir.

Geç Antik Çağ'a tarihlenen unguentariumlar, 2002 yılından bu yana devam eden kazı çalışmalarında; Suriye Caddesi, Merkezi Hamam, Septimius Severus Çeşmesi (A Nymphaeum), Batı Tiyatrosu ve Tapınak A'da bulunmuştur⁹. Bunlar içinde buluntu yoğunluğunu Tapınak A kazılarında çıkarılanlar oluşturur (Res. 2).

Unguentariumlar yaklaşık olarak İ.Ö. 4. yy.'dan, İ.S. 7. yy. başlarına kadar tüm Akdeniz havzasında yaygın olarak kullanılan kaplardır¹⁰. Bunların, Hellenistik ve Roma Dönemi'nde daha çok mezar hediyesi olarak kullanıldığı kabul edilmiş olan yaygın bir görüştür. Geç Antik Çağ'da da aynı isimle anılan bu kap grubunun mezar hediyesi olarak kullanımının yavaş yavaş azalarak, işlevinin de farklılık kazandığı görülmektedir. Bu çalışmanın da konusunu oluşturan Geç Antik Çağ unguentariumları, Laodikeia'da gerçekleştirilen kazılarda farklı sektörlerde bulunmuştur. Tapınak A yapısında 164 sikke ve 450 mühürle beraber konteks olarak ele geçen 700'ün üzerindeki tam ve tama yakın unguentariumlar, bu kap grubunun Geç Antik Çağ'daki kullanımına yönelik önemli bilgiler vermektedir. İçine parfüm, zeytinyağı ve bitkisel özlü krem gibi çeşitli sıvıların bulunduğu unguentariumlar, sıvı taşıma kabı olarak kullanım gördükleri bu işlevlerini, zaman zaman da mezar armağanı olarak devam ettirmiştir. Ancak Geç Antik Çağ'a gelindiğinde yukarıda saydığımız işlevlerine devam etse de daha çok kullanımı dinsel amaçlıdır. Özellikle Doğu Akdeniz'de birçok antik kentte yapılan kazılarda ele geçen unguentariumların, Geç Antik Çağ'daki kullanımı konusunda bazı araştırmacılar tarafından çeşitli yorumlarda bulunulmuştur. Yapılan çalışmaların özünde ise iki ana problem dikkati çekmektedir; kapların üretim yeri ve kullanım alanı.

Fusi ve bulbous olmak üzere iki farklı tipe ayrılan unguentariumlardan birinci gruba giren tip, Geç Antik Çağ'da da yoğun olarak kullanım görmüştür. Anadolu'da birçok antik merkezde ele geçen Geç Antik Çağ unguentariumlarının¹¹ buluntu merkezleri başta Saraçhane olmak üzere Efes, Perge, Sagalassos, Hierapolis, Tripolis, Tarsus, Iasos, Ksanthos, Limyra, Myra, Attaleia, Antiokheia, Alahan ve Kalenderhane'dir¹².

⁷ Guidoboni 1994, 306; Gagniers 1969, 11; Ramsay 1895, 38; Magie 1950, 987 (no. 23); Belke – Mersich 1990, 324; Şimşek 2005, 305.

⁸ Guidoboni 1994, 349-351; Ferrero 1997, 87; D'Andria 2002, 100-101; D'Andria 2003, 38, 110, 116, 126, 146, 181; Erim, Aphrodisias 1997, 32, 42-43, 54, 56, 65; Şimşek 2005, 312-313; Şimşek 2006a, 420-422, 424, 426.

⁹ Şimşek 2006a, 425.

¹⁰ Unguentariumların tipolojik özellikleri, form gelişimi, dönemsel kullanım amaçları ve tarihlenmesi için genel olarak bk.: Anderson – Stojanovic 1987, 105 vd; Dotterweich 1999, 1-5.

¹¹ Hayes 1968, 212, 214.

¹² Saraçhane buluntuları için bk.: Hayes 1992, 8-9, 212 Fig. 1. 21-24. Saraçhane'de yapılan kazılarda bulunan toplam unguentarium sayısı 500'ün üzerindedir. Bu buluntu yoğunluğuna sahip diğer bir merkez ise Kalenderhane'dir. bk.: Sabuncu 1975, 315-316 ve Striker – Kuban 1975, 315-316. Büyük Saray'da gerçekleştirilen kazılarda ele geçen unguentariumlar için bk.: Rice 1958, 113. Anadolu'daki diğer buluntu merkezleri için Efes: Mitsopoulos – Leon 1991, 150, 153; Gassner 1997 ve Meriç 2002, 86, 157; Perge: Atik 1995, 180-181 ve Fırat 2003, 94; Attaleia: Yener – Malkoç 2005, 102; Sagalassos: Degeest – Ottenburgs 1999, 247 vd. ve Degeest 2000, 172-173; Hierapolis: Cottica

Anadolu dışındaki başlıca buluntu merkezleri ise İsrail, Kythera, Berenike, Atina ve Korinth'tir¹³.

Özellikle Likya Bölgesi'nde ele geçen örnekler için; Atik, Perge'de bulunan Geç Antik Çağ unguentariumlarını üç safhaya ayırarak, bunları üretim tekniklerine göre 4-9. yy. arasına tarihlenmiştir¹⁴. Limyra'da bulunan örnekler 5-7. yy.'a¹⁵, Myra (Demre) Aziz Nikolaos Kilisesi kazılarında bulunan unguentariumlar ise iki tipe ayrılarak 6-7. yy.'a tarihlenmiştir¹⁶.

Kazılarda 1000'in üzerinde ele geçen parça ve tüme yakın unguentariumlar, kendi içerisinde hem biçimsel hem de yapısal olarak farklılıklar gösterirler. Bu iki unsura bağlı olarak gruplar arasında tarihsel olarak ta bir ayırım yapmak mümkündür. Bunlar Düz Dipli Unguentariumlar (Res. 3, 19) ve Sivri Dipli Unguentariumlar (Res. 5, 20) olmak üzere iki grup altında toplanabilir. Bu iki gruba ait olan unguentariumların, parça ve tüme yakın örnekleri göz önüne alındığında sayıları birbirine yakındır. Ancak tam ya da tama yakın örnekler sivri dipli unguentariumlarda daha fazladır.

Kendi içerisinde çeşitli gruplara sahip olan bu tipteki kapların yükseklikleri 18-20 cm. arasındadır. Ancak Laodikeia'da gerçekleştirilen kazılarda az da olsa yükseklikleri 30-35 cm civarında olan büyük boyutlu unguentariumlar da bulunmuştur.

Laodikeia'da bulunan Geç Antik Çağ unguentariumlarının tamamı iç formudur. Bunlar hafifçe dışarıya doğru açılan ince yuvarlak bir ağız kenarına sahiptir. İç bükey görümlü kısa silindirik boynun gövdeye yakın bölümünde boğumlu olarak yapılan kabartma bir yiv yer alır. Boğumlu olan bu bölüme ipin dolandırılarak, ucunun elbiseye tutturulmasıyla, taşındıkları düşünülebilir. Çünkü her iki gruba ait unguentariumlarda, özellikle de sivri dipli olanların taban kısımları ayak üzerinde durmalarına uygun değildir. Diğer taraftan boyun kısımlarında yer alan boğumlar, buraya dolandırılarak bağlanan ipin sıyırılmasını önleyecek şekilde bariz çıkıntılıdır. Düz dipli unguentariumlarda boyun kısmından aşağıya doğru hafifçe genişleyen form, gövdenin alt yarısından sonra yumuşak şekilde daralarak düz dipli tabanla son bulur. Sivri dipli unguentariumlarda ise gövde tabana doğru keskin daralan bir forma sahiptir (Res. 5). Bu iki grupta tabanlar; sivri dipli olanların bazı örneklerinde sivri veya yuvarlatılmış, diğer gruba ait olanlarda ise düzdür. Düz dipli unguentariumların birçoğu, kaidenin altında yer alan kil artıklarından dolayı, tabanları üzerine sağlam oturmazlar (Res. 4).

1. Düz Dipli Unguentariumlar

Bu grubu oluşturan unguentariumlar ince cidarlı bir gövde yapısına sahiptirler. Antik kentin farklı alanlarında bu gruba ait 800 civarında unguentarium parçası bulunmuştur. Bunlar içinde en yoğun grubu Tapınak A olarak adlandırılan yapının altındaki tonozlu

1998, 81-90; Cottica 2000, 999 vd.; Tripolis: Atik- Erdem 2003, Lev. 17 Çiz. 6; Tarsus: Baydur 1983, 283 ve Baylan 2001, 60, 65; Iassos: Baldoni – Franco 1995, 121 vd.; Xanthos: Courtils – Laroche 2001, 235, 237; Limyra: Vroom 1999, 145; Myra: Acara 1997, 479; Ötügen 2003, 240 ve Türker 2005, 311 vd.; Antiocheia: Aslan 2004, 224-226; Alahan: Williams 1985, 50. Ayrıca Lidarhöyük'te bulunan Geç Antik Çağ unguentariumları için bk.: Kazenwadel 1995, 37.

¹³ Anadolu dışındaki buluntu merkezleri için bk.: İsrail: Riley 1975, 35, 37; Kythera: Coldstream – Huxley 1972, 174, 175; Berenike: Riley 1979, 363-364; Korinth: Slane – Sanders 2005, 272; Atina: Robinson 1959, 118; Kıbrıs: Diederichs 1980, 47. Tunus, Libya, Filistin, Sicilya'daki buluntular için bk.: Hayes 1971, 247-248.

¹⁴ Atik 1995, 180-181, Abb. 76/400-407.

¹⁵ Eisenmenger 2003, 193-201 Pl. CIX.6; Vroom 1999, 145.

¹⁶ Türker 2005, 313-315 Res. 8-10; Türker 2001, 370-371 Çiz. 6 Res. 13; Ötügen 2003, 240 Res. 9; Acara 1997, 479.

mekânda, parçalı ve tüme yakın 561 adet unguentarium oluşturur¹⁷ (Res. 7). Bunların; 103'ü ağız ve boynun bir kısmından oluşan parçalar, 350'si gövde parçası, 85 adedi ise kaide ve gövdeye ait küçük parçalardır. Düz dipli örneklerden 23 adedi tüm ya da tüme yakın biçimde bulunmuş, bazı parçalar ise restore edilerek tümlenmiştir (Res. 8).

Bu gruptaki unguentariumların tüme yakın olanların yükseklikleri 14.2 cm. ile 18.3 cm. arasında değişmektedir¹⁸. Sivri dipli örneklerden daha uzun olan bu tipte, cidar kalınlığı 0.5-1 cm. arasında değişir. Sağlam olarak ele geçen düz dipli örneklerin tamamı şekilsel olarak bir bütünlük içerisindedir. Bu grupta hafifçe dışa çıkıntı yapan ağız kenarından silindirik boyuna geçiş oldukça yumuşaktır. Boynun alt kısmındaki gövdeye geçiş bölümünde kabın etrafını dolaşan kabartma boğumlu bir çizgi yer alır. Bu çizgi tam olarak ele geçen örneklerin hemen hemen hepsinde yer alırken, şekil olarak bazen ince bir silme, bazen de daha kalın kabartma görünümlüdür. Dip kısmına doğru daralan gövde, çoğu zaman düz olmayan kaide ile son bulur (Res 19).

Sağlam olarak ele geçen unguentariumların dış görünüşünde de bazı farklılıklar yer alır. Form olarak aynı grupta yer alan, ancak dış yüzü belirli aralıklarla yivlendirilen unguentarium tipi tek örnekle temsil edilir¹⁹ (Res. 9). Bazı örneklerin dış yüzleri pürüzsüz daha kaliteli bir görünüme sahipken, bazıları ise mat ve pürüzlü bir görünüme sahiptir. Yine bu grupta yer alan unguentariumların büyük bir çoğunluğunda gövdenin üst kısmı koyu kahverengi ve kırmızimsı kahverengi gibi renklerle boyanırken, bazı örnekler boyasızdır.

Ele geçen unguentariumların hamur renkleri kırmızimsı kahverengi, siyahımsı kahverengi, açık kahverengi, gri, açık ve koyu kiremit, devetüyü, gibi geniş bir renk repertuarına sahiptir. Kendi hamur renginde bırakılan bu tipteki örneklerin büyük bir kısmının dış yüzeyinde, ağız kenarından başlayıp gövdenin ortasına kadar inen boya izleri, kapların üst yarısının daldırma tekniğiyle boyandığını gösterir. Bu basit boyama tekniğinde, dış yüzeye uygulanan renkler, kabın hamur renginin bir ya da iki ton koyusudur. Gövdenin alt yarısında görülen ve birkaç damladan oluşan boya akıntı izleri, kaidenin biraz üstünde son bulur. Üzerinde daldırma tekniğiyle yapılmış basit boya süslemesinin görüldüğü örnekler dışında astarın yalın olarak bırakıldığı unguentariumlar da ele geçmiştir (Res. 3, 9).

Unguentariumların hemen hemen hepsinin iç kısmında çark izleri görülmektedir. Seri bir üretim faaliyetinde bulunan çömlekçilerin, bu kapları yaparken dikkatsiz davrandıkları, unguentariumların iç kısımlarında yoğun olarak görülen kil kalıntılarında anlaşılmaktadır. Bunun dışında kaidenin alt kısmında yine birçok örnekte kabı çarktan ayırma sırasında oluşan kil kalıntılarında da rastlanmış olup, bu nedenle dip kısımları düz olmayan unguentariumların uzun süreli kullanım yerine daha çok geçici kullanımlara yönelik yapıldığını söyleyebiliriz.

Genelde bir bütünlük içinde olan düz dipli unguentariumlarda hamur, çoğunlukla sert ve gözeneksizdir. Dengesiz ısı değişimi ve uzun süreli pişirmeden dolayı hemen hemen hepsinin dış yüzeyinde renk dalgalanmalarına rastlanır. Bu örneklerde hamur, kesit ortasında genelde koyu gri bir renge dönüşmüştür. Bunun yanında oldukça iyi pişirilmiş az sayıdaki örnekler de buluntular arasında yer alır. Unguentariumların hamur özellikleri dikkate alındığında, bunların bir kısmının yoğun kireç katkılı olduğu görülürken, bazı örneklerde

¹⁷ İlk kez 2004 yılında başlanan Tapınak A kazıları için bk.: Şimşek 2006a, 423-426 Res. 1-2, 8-11; Şimşek 2006b.

¹⁸ Ele geçen buluntular arasında en sağlam olanın sadece ağız kısmı eksiktir.

¹⁹ Benzer bir unguentarium Atina Agorası'nda da bulunmuştur. Bu örnek için bk.: Robinson 1959, Pl. 34 M369

ise katkı maddesi olarak mika kullanılmıştır²⁰. Ayrıca katkı maddesi olarak kullanılan malzemeler arasında az da olsa kum ve taşçık kırıntılı örnekler de tespit edilmiştir.

Gövdenin alt yarısından kaideye geçiş kısmında tüm örneklerde cidar 0.4-0.5 cm olup, bu kalınlık tek örnekte 0.3 cm'dir. Bazı örnekler yuvarlak şekilli ağız yapısına sahipken, bazılarının ise ağzın, iki yandan kenarlara doğru çekilerek uzatıldığını görmekteyiz²¹. Kazı çalışmalarında unguentariumların bir kısmının ağzında *in situ* olarak, bir kısmının da yakınında 76 adet yassı ve yuvarlak şekilli tıpa bulunmuştur (Res. 10). Bu tıplar unguentariumların içerisindeki sıvının sızması amacıyla yapıldığından, kapatıldıkları ağız-lara göre çapları farklılık göstermekte olup, genelde; 1.4-1.7 cm arasında değişmektedir. Kullanıldıkları kapların hamuruyla aynı renkte olan bu tıpların üst kısımlarında, boyun kısmına doğru bastırılma sırasında oluşan parmak izleri, tamamında belirgin bir şekilde görülebilmektedir. Ele geçen tıpların tümündeki ortak özellik, unguentariumların ağız kısımlarında içe gelen bölümlerinin düz, dışta kalan üst kısımlarının ise parmakla bastırıldığını gösteren izlerin bulunmasıdır. Bunun yanında bazı tıplarda ise parmak izinin bulunduğu kısımda monogrom benzeri çizgisel şekiller bulunmaktadır. Unguentariumların ağızlarının içindeki sıvının dökülmemesi amacıyla tıpayla kapatıldıkları açıktır. Bu konuda yapılan araştırmalarda da fikir verebilecek bazı parçalar ele geçmiştir. Ele geçen buluntulara göre, unguentariumların ağızlarının -kabin büyüklüğüne göre değişebilen (genelde 1-1.5 cm çapında)- pişmiş toprak yassı yuvarlak tıplarla kapatıldığı düşünülmektedir²². Ancak pişmiş toprak tıpların unguentariumun içindeki sıvıyı dışarıya sızdırması kolay olacağından, bunun üzerine ahşap bir tıkaç daha kapatılarak sızdırma engellenmiştir. 2004 yılında Tapınak A naosunun altındaki tonozlu mekân kazılarında, birçok unguentariumun ağız kısmında yer alan hem pişmiş toprak tıplar, hem de ahşap tıkaçlar *in situ* olarak tespit edilmiştir (Res. 8, 18).

Düz dipli unguentariumların yoğun olarak buldukları Tapınak A yapısı ile olan bağlantısı hem bu unguentariumların tarihlenmesinde, hem de orijinali İ.S. 2. yy. Antoninler dönemine tarihlenen²³ yapının, Geç Antik Çağ'daki kullanımıyla ilgili önemli bilgiler vermektedir.

2004 Yılında Laodikeia antik kentinde, Suriye Caddesi'nin kuzey yanında yer alan ve Tapınak A olarak adlandırılan yapının avlusunda ve portiklerinde yapılan çalışmalar sırasında bulunan unguentariumların buluntu seviyeleri 284.94- 284.00 m koddarken, 2005 yılında Tapınak A naosu tonozlu alt yapı olarak adlandırılan yerde bulunan unguentariumların buluntu seviyeleri 280.31 m koddadır ki bu seviye tonozlu mekânın zeminini oluşturur. Geç Antik Çağ unguentariumlarıyla buluntu kotları aynı olan 164 adet sikkenin de bu mekânda konteks olarak ele geçmesi, malzemeyi tarihlenmemiz konusunda bize önemli bilgiler vermektedir. Tapınak A tonozlu alt yapının dışında, avlu ve portiklerinde yapılan çalışmalarda az miktarda da olsa ele geçen bu unguentariumlar (Res. 2), Erken Hıristiyanlık

²⁰ Laodikeia kazılarında ele geçen ve Geç Antik Çağ'a tarihlediğimiz seramik gruplarının bir çoğunda, mikanın yoğun olarak kullanıldığını gözlemlemekteyiz.

²¹ Ağzın iki kenarı uzatılmış şekilli örneklerin ölçüleri: (2.4-2.7 cm), (2.2-2.4c m), (2.5-2.6 cm), (2.5-2.8 cm), (2.3-2.6 cm) arasında değişiklik gösterirken, yuvarlak ağız şekilli unguentariumlarda bu ölçüler 2.4-2.5 cm arasındadır.

²² Fırat 2003, 94 Pl. LXVII.1; Ötügen 2005, 269. Pişmiş toprak tıpların yanında unguentariumların ağızlarının kapatılması için ek olarak kumaş ya da benzeri malzemenin de kullanılmış olması gerektiğini öne süren görüş için bk.: Türker 2005b, 313; Benzer bir öneri için Eisenmenger 2003, 195.

²³ Şimşek 2006a, 426; Şimşek 2006b.

Dönemi dini ritüelleriyle ilişkili olması bakımından da dikkat çekicidir. Tapınak A naosu altındaki tonozlu mekanın boşaltılması çalışmalarında az sayıda İ.S. 3. yy. sikkeleri (Caracalla [211-217], Claudius Gothicus II [268-270], Probus [276-282], Tacitus [275-276], Vabalatius [271-272]), çok sayıda İ.S. 4. yy. sikkeleri (Constantine I [307-337], Constans [337-350], Constantius II [337-361], Constantius I [330-346], Maximianus [286-305], Diocletianus [284-305], Crispus [317-326], Julian II [8360-363], Valentinianus [383-392], Helena [337-340]), çok az sayıda İ.S. 5. yy. sikkeleri (Honorius [393-423], Arcadius [383-408]) ile 1 adet İ.S. 6. yy. [Tiberius II [578-582]) ile 1 adet İ.S. 7. yy. (Focas [602-610]) sikkesi bulunmuştur. Okunabilen 162 adet sikkenin %90'ı, İ.S. 4. yy. sikkesidir. Bu sikkelerden 32'si İ.S. 3. yy.'ın son çeyreğine, 130'u da İ.S. 4. yy.'a tarihlenmiştir²⁴ (Res. 11).

Yine aynı mekânda bulunan 500 civarındaki kurşun mühür de İ.S. 4. yy. tarihini destekleyen bir diğer buluntu grubudur²⁵ (Res. 12). İ.S. 1. yy.'dan itibaren kullanıldığı bilinen kurşun mühürler, postalanan ya da korunan önemli belge ve benzeri malzemeleri garanti altına almak için kullanılan objelerdir. Şimdiye kadar yapılan bilimsel çalışmalarda daha çok İ.S. 7 yy.'dan başlayarak Ortaçağ içlerine kadar çok sayıda örnekler yayımlanmış²⁶ olmasına rağmen, Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen mühürlerin sayısı oldukça azdır. Tarihlemede mühürlerin üzerindeki motiflerden, yazı karakterine kadar çok çeşitli yöntemler kullanılsa da²⁷, İ.S. 4-5. yy.'lara tarihlenen mühürlerin bu tip ipuçlarından yoksun olması nedeniyle, daha çok objenin şekline bakılarak tarihleme yapılmıştır. Bu döneme tarihlenen mühürlerin tek yüzlerinin basılarak, arka yüzlerin konik biçiminde olduğu belirtilir²⁸ ki Laodikeia'da ele geçen kurşun mühürlerin de büyük çoğunluğu bu tiptedir.

Tapınak A naos altındaki tonozlu mekân içinde bulunan düz dipli Geç Antik Çağ unguentariumlarını sikke ve kurşun mühürlerin yardımıyla, İ.S. 4. yy.'ın ikinci yarısı ile erken 5. yy.'a tarihlemek uygun olacaktır. Bu tarih Tapınak A naosu altındaki tonozlu mekanın Büyük Constantine (307-337) zamanında Hıristiyanlığın resmi din olarak kabulüyle birlikte dinsel bir arşiv olarak kullanıldığını göstermektedir²⁹.

L.05.TA.432, Res. 19.1

Unguentarium. B.Y.: Naos altındaki tonozlu mekan.

B.S.: 281.10 m D.Ç.: 2.6 cm Y.: 18.6 cm C.: 0.3 cm.

Tanımı: Hamur orta sertlikte, gözenekli kireç katkılı. Yer yer boya akıntı izleri. Hamur 10 R 5/2.

L.05.TA.151, Res. 19.2

Ağız ve boyunun bir bölümü eksik unguentarium parçası.

B.Y.: Naos altındaki tonozlu mekan.

B.S.: 280.85 m D.Ç.: 2.6 cm Y.: 15.8 cm C.: 0.4 cm.

Tanımı: L.05.TA.432 ile aynı. Hamur 10 R 6/8.

²⁴ Şimşek 2006b. Ele geçen İ.S. 6. ve 7. yy. sikkeleri, bu mekânın tapınak yıkıldıktan sonra taş-tuğla ocağı olarak kullanılmasıyla ilişkilidir.

²⁵ Şimşek 2006b.

²⁶ Zacos – Veglery 1972; Nesbitt – Oikonomides 1996.

²⁷ Zacos – Veglery 1972, XII.

²⁸ Bulgurlu 1998, 35 dn. 139.

²⁹ Şimşek 2006b.

L.05.TA.164, Res. 19.3

Tüme yakın unguentarium parçası. B.Y.: Naos altındaki tonozlu mekan.

B.S.: 280.85 m D.Ç.: 3 cm Y.: 17.3 cm C.: 0.4 cm.

Tanımı: Kendinden astarlı. Hamur ince gözenekli, mika ve kireç katkılı. Ağız kısmı kırık olup, boyuna ait iki parça gövde ile birleştirilmiştir. Dış yüzeyde boya akıntı izleri. Hamur 10 R 6/6.

2. Sivri Dipli Unguentariumlar

Laodikeia Geç Antik Çağ unguentariumlarının ikinci grubunu, kalın cidarlı ve sivri dipli örnekler oluşturur. 2002-2005 yılları arasında Laodikeia'da gerçekleştirilen kazılarda bu grup içine dahil edilebilecek toplam 100'ün üzerindeki unguentariumun çoğunluğunu kaideler ve gövde parçaları oluşturur. Sivri Dipli unguentariumlardan tüme yakın sadece 2 örnek ele geçmiştir. Biçimsel olarak birinci grupta yer alan ince cidarlı örneklerden farklı özelliklere sahip olan sivri dipli unguentariumların hamur özellikleri birinci tiptekilerle hemen hemen aynıdır. Birçok örnekte mika katkısı fazlayken, bazı örneklerde de kireç parçacıkları katkı maddesi olarak kullanılmıştır. İlk gruptaki örnekler gibi bu gruptaki unguentariumlar da astarsız olup, hamur rengindedir. Ancak pişirme bunlarda daha kaliteli olup, hamur renklerinde ilk gruptakiler kadar kötü pişirmeden kaynaklanan renk farkları yoktur.

Bu grubu oluşturan örneklerin ilk tipten en önemli farkı, pişirim sırasında yüksek ısıda fırınlanmış olmalarından dış yüzlerinin daha parlak bir görünüme sahip olmasıdır. Yine birinci grupta olduğu gibi bazı örneklerin ağız kenarından, gövde yarısına kadar uygulanan boya, sivri dipli unguentariumlarda da görülür. Bunun yanında birkaç örnekte de akıntı şeklindeki boya izleri yer alır (Res. 8, 13, 16). İkinci önemli fark ise hem kapların yüksekliklerinde hem de kaidenin şeklinde ortaya çıkar. İkinci grupta yer alan kalın cidarlı kapların yükseklikleri 20-22 cm civarında olup, iki grup arasındaki boyut farkı kabın diğer ölçülerine de yansımıştır. Düz Dipli grupta kaideler her ne kadar tam anlamıyla düz olmasa da, profilden bakıldığında kaidenin hafif yassı-düz şekli dikkati çekerken, ikinci grupta bu kapların birçoğunda kaide tabana doğru sivrilerek, en altta hafif yuvarlatılarak sona ermiştir (Res. 6).

Sivri Dipli örneklerin bazılarında gövdenin alt kısmında kaideye yakın bölümde damga baskı görülür (Res. 13). Bu nedenle bu grubu oluşturan unguentariumları; damgasız ve damgalı olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür. Bunlar içinde ise damgalı unguentariumlar, monogramlı ve figürlü olmak üzere kendi içinde iki alt gruba ayrılır. Laodikeia kazılarında farklı alanlarda ortaya çıkmış olmakla beraber, bunların tarihlenmesinde daha çok diğer kazı buluntuları göz önüne alınmıştır. Buna ek olarak Tapınak A yapısında sikke ve mühürlerle yoğun olarak ele geçen birinci grubun aksine, ikinci gruptan bu alanda herhangi bir örnek ele geçmemiştir. Buradan da ortaya çıkan tarih İ.S. 6. ile 7. yy.'ın başlarıdır³⁰.

2.1 Damgasız Unguentariumlar

L.05.SC.114 Res. 20.1

Unguentarium. B.Y.: Suriye Caddesi.

B.S.: 282.85 m Y.: 22.6 cm D.: 19.6 cm D.Ç.: 0.7 cm Ağız Çapı: 3.5 cm.

Tanımı: Kendinden astarlı, Hamur orta-sert, gözeneksiz, kil yoğun.

Ağız kenarından karnın alt yarısına kadar boyalı. Hamur: 5 YR 8/10 Boya: 2.5 YR 6/10.

³⁰ Şimşek 2006a, 425.

L.05.TAP.102, Res. 20.2

Unguentarium parçası. B.Y.: Tapınak A Batı Portik.

B.S.: 284.63 m. D.Ç.: 1.2 cm. Y.: 16.7 cm. C.: 0.3 cm.

Tanımı: Kendinden astarlı. Hamur orta sert, gözeneksiz, kil yoğun.

Dış yüzde boya akıntı izleri. Hamur: 10 R 5/8.

L.05. LS.350, Res. 20.3

Unguentarium dip parçası. B.Y.: Bozburun Köyü Mezarlığı.

B.S.: Yüzey buluntusu D.Ç.: 1.5 cm. Y.: 12.2 cm. C.: 0.6 cm.

Tanımı: Hamur orta-sert, gözeneksiz, kil yoğun. Hamur: 2.5 YR 6/8.

2.2 Damgalı Unguentariumlar (Res. 13-17, 21-22)

Laodikeia'da 2002-2005 kazı sezonlarında gerçekleştirilen çalışmalarda ikinci grubu oluşturan Sivri Dipli unguentariumlardan toplam 52 adedi damgalı olarak ele geçmiştir. Bu unguentariumlar antik kentin farklı noktalarında bulunmuştur. Buluntuların bir kısmı Tapınak A Portiği'nde, Suriye Caddesi'nde ve bir kısmı da yüzey araştırmaları sırasında ele geçmiştir.

2.2.1 Monogram Damgalı Unguentariumlar

Damgalar gövdenin alt kısmında, kaideye yakın bölümde yer alır. Bu tipteki örneklerde damgaların yapıldığı alan bazen yuvarlak bazen de dikdörtgen şekillidir (Res. 13). Laodikeia'da ele geçen damgalı örneklerden sadece birinde bu alanı çevreleyen kısım elips şeklindedir. Tek örnekle temsil edilen bir başka unguentariumda ise damga kısmında herhangi bir çerçeve yer almaz. Bu örnek üzerinde, çömlekçinin damga yerine kap henüz yaş iken sivri uçlu bir aletle yaptığı kazıma işaret yer alır (Res. 14 [03.06]). Damgalı örneklerin büyük çoğunluğunu şekilsel ve harf karakterli monogramlar oluşturur³¹ (Res. 14-15). Kurşun mühürler üzerinde sıkça kullanılan harf karakterleri ve şekillerin benzerleri niteliğinde olan unguentarium damgaları, oldukça karmaşık bir yapıdadır.

L.05.TAP.340 (Res. 21.1)

Unguentarium dip parçası. B.Y.: Tapınak A Doğu Sokağı.

B.S.: 284.30 m D.Ç.: 1.2 cm Y.: 11.8 cm C.: 0.6 cm.

Tanım: Sert hamurlu, ince gözenekli, pişirmeden dolayı hamurda renk farklılıkları, boya akıntısı. Hamur: 10 R 7/1 Boya: 10 R 5/1.

L.05.TAP.346 (Res. 21.2)

Unguentarium dip parçası. B.Y.: Tapınak A Doğu Sokağı.

B.S.: 284.50 m. Y.: 9.7 cm. C.: 1.4 cm.

Tanım: Kil ince ve yoğundur. Seyrek gözenekli ve hamuru orta sertliktedir.

Gövde üzerinde boya akıtma izleri yer alır. Kaidenin üst kısmında monogram vardır. Hamur 10 R 5/6.

³¹ Unguentarium gövdelerinin alt kısmında kaideye yakın alanda çeşitli monogramların betimlendiği örnekler için bk.: Hayes 1968, 214, 19; Hayes 1971, 243 Fig. 2 Pl. 36 a-b; Coldstream – Huxley 1972, Pl. 49.12; Striker – Kuban 1975, Fi. 14.1; Hayes 1992, 8-9 Fig. 1.21-24 Fig. 2. 16-17; Mitsopoulos-Leon 1991, 150, 153 Taf. 220, O53; Gassner 1997, 171, 172, no. 709-711, Taf. 56.89; Aslan 2004, 225 no. 65, 226 no. 67; Baylan 2001, 60, 65 Lev. XLVII, LI; Degeest-Ootenburgs 1999, Fig. 3 Pl. 3-22 ve Degeest 2000, 173 Fig. 222-223; Eisenmenger 2003, 195; Ötügen 2003, 240. Mühür kısmında Eski Yunanca yazıtlı örnek için bk.: Hayes 1971, 244 Pl. 37, b.; Seleukeia Sidera ve Pisidia Antiokheia'sında bulunmuş monogramlı 13 örnek için bk.: Lafli 2002, 37 Res. 16 a-b.

L.05.TAP.350 (Çiz. 21.3)

Unguentarium dip parçası. B.Y.: Tapınak A, Portiği.

B.S.: 284.45 m D.Ç.: 1.3 cm Y.: 7.9 cm C.: 0.7 cm.

Tanımı: Hamur ince ve yoğun, seyrek gözenekli. Hamur: 10 R 5/8

L.05.SC.101 (Çiz. 21.4)

Unguentarium dip parçası B.Y.: Suriye Caddesi.

B.S.: 283.65 m D.Ç.: 1.8 cm Y.: 8.1 cm C.: 0.7 cm.

Tanım: Hamur sert, sıkı killi, ince gözenekli. Hamur: 2,5 YR 6/8

L.05.TAP.521 (Çiz. 21.5)

Unguentarium dip parçası B.Y.: Tapınak A, Doğu Sokağı.

B.S.: 283.70 m D.Ç.: 1.5 cm Y.: 9.5 cm C.: 0.7 cm.

Tanımı: Hamur sert, ince gözenekli, sıkı killi. Kum ve kireç katkılı.

Gövdenin alt kısmında monogrom. Hamur ve boya L.05.SC.114 ile aynı.

L.05.TAP.520 (Çiz. 21.6)

Unguentarium dip parçası. B.Y.: Tapınak A, Doğu Sokağı.

B.S.: 283.75 m D.Ç.: 1.3 cm Y.: 8.7 cm C.: 1 cm.

Tanımı: Gövdenin alt kısmında monogrom. Hamur ve boya, L.05.SC.114 ile aynı.

2.2.2 Figürlü Damgalı Unguentariumlar

Bu alt grupta toplanan örneklerde çeşitli figürel betimlemeler yer alır³² (Res. 16-17). Bu örneklerden birinde başını geriye çevirmiş hareketli pozisyonda bir aslan betimi yer alır (Res. 16-17 [04.03] Res 22 [04.03]). Damgalı unguentariumlar içerisinde en dikkat çekici örnek; üzerinde timsah, akrep, tilki ve pelikanın betimlendiği gövdenin bir kısmı ve kaide-den oluşan parçadır (Res. 16-17 [05.01]). Laodikeia'da bu tipte toplam üç örnek bulunmuş olup, bunlardan ikisinde en üstte pelikan betimlenirken, diğer örnekte pelikan en altta baş aşağı olarak görülür. Buradan çıkan sonuç kompozisyonun aynı, ancak damganın basılış yönünün farklı oluşudur. Aynı kompozisyona sahip örneklerin damga baskısı üzerinde yaptığımız incelemelerde, konunun aynı olmasına rağmen üzerindeki yazıtın farklı olduğunu saptadık. Yani bu üç örnekte ikisinde aynı kompozisyonu içeren farklı iki damga ortaya çıkmıştır.

Benzer şekilde figürlü kompozisyonlara sahip olan unguentariumlar, daha önce Kythera, Benghazi, İstanbul ve Efes'te gerçekleştirilen kazılar sırasında da bulunmuştur³³. İstanbul'da bulunan örnek üzerindeki yazıt tam olarak okunamasa da, olası çevirisi verilmiştir³⁴. Laodikeia'da ele geçen bu üç örnek, hem yazıtlarının kısmen de olsa okunaklı olması³⁵, hem de bu tipte ele geçen unguentariumların az sayıda olması nedeniyle oldukça

³² Perge'de bulunan mühürlü bir unguentariumda sakallı erkek başı (Herakles) betimlenmiştir. Bu örnek için bk.: Atik 1995, 180 no. 404; Kucağında çocuk İsa taşıyan Meryem betimli Myra buluntusu farklı bir örnektir bk.: Türker 2005, 313 Res. 8.11.

³³ Hayvan betimli mühürler için bk.: Mitsopoulos – Leon 1991, 150, 153 Taf. 220 O54; Hayes 1992, 9 no. 51; Riley 1979, 364 D1031 pl. XXXII 1031; Coldstream 1972, 174-175 Pl. 49 x 12; Eisenmenger 2003, 195. Mühür kısmında aslan betimli başka bir örnek için bk.: Hayes 1971, 244 Fig. 2.

³⁴ Hayes 1971, dn. 4.

³⁵ Yazıtın okunmasındaki katkılarından dolayı Epigraf F. Guzzi'ye teşekkür ederiz.

önemlidir (Res. 16-17 ve Res. 22 [04.03]). Dört farklı hayvanın oluşturduğu kompozisyon-
dan oluşan damga baskısının Laodikeia’da ele geçen üç örnekte de aynı olması, bu kentte
üretime yönelik bir faaliyetin gerçekleşmiş olabileceğini düşündürmektedir. Yine bu ör-
nekler arasında yer alan bir unguentariumun üzerine ters olarak basıldığını, kompozisyon-
da yer alan hayvanların baş aşağı gelecek şekilde durmasından anlamaktayız. Mührün ters
basıldığı başka bir örnek daha önce Efes’te de bulunmuştur³⁶. Sağdan sola okunan yazıt-
lar, damga üzerine ters basılmıştır. Yazıtlar büyük olasılıkla medikal bir anlam içermekle
beraber, okunabilen bölümünde ‘C K O T O M Π I A’ ve olası ‘C H P O T A’ (?) yazısı
bulunur. Damga üzerinde okunabilen kelimelerin olası anlamları ve damga ortasında ya-
zıtın çevrelediği kurt, pelikan, timsah ve akrepin oluşturduğu kompozisyon birlikte değer-
lendirildiğinde, unguentariumun içindeki sıvının ya da kutsal suyun tedavi amaçlı bir çeşit
panzehir ya da ilaç olduğunu söyleyebiliriz.

05.01 (Res. 16-17)

Unguentarium dip parçası. B.Y.: Tapınak A Batı Portik.

Tanım: Gövdenin bir kısmı ve kaideye ait parçadır. Kırmızımsı kahverengi astarlı, gri ha-
murlu, çok sert dokulu, kireç katkılıdır. Dış yüzünde yer yer kahverengi boya izleri yer
alır. Gövde altındaki damgalı alanda dört farklı hayvanın oluşturduğu figürsel kompozis-
yonun etrafı Eski Yunanca bir yazıtla sınırlandırılmıştır. Damga kısmında en üstte akrep
yanında sırasıyla timsah, tilki ve pelikan yer alır. Akrep ile tilki arasında kalan pelikanın
boyun kısmının altında doldurucu motifler vardır. Kendinden astarlı, Hamur: 2.5 YR 7/8.
Boya 10 R 5/10.

02.04

Unguentarium dip parçası. B.Y.: Merkezi Agora.

Tanım: 05.01 ile aynı.

02.05

Unguentarium dip parçası. B.Y.: Suriye Caddesi.

Tanım: 05.01 ile aynı, damga ters. Kırmızımsı-kahverengi (10 R 6/8) kendinden astarlı,
yoğun pişirimden dolayı hamur koyu-gri (2.5 R 5/1). Boya akıntısı 2.5 R 4/6.

Ref.: Coldstream – Huxley 1972, 174 pl. 49; Riley 1979, 364 pl. XXXII. 1031; Mitsopoulos-
Leon 1991, 153 Taf. 220 O54; Hayes 1992, pl. 17. 51.

04.03

Unguentarium dip parçası. B.Y.: Suriye Caddesi.

Tanım: Gövdenin bir kısmı ve kaideye ait parça. Kırmızımsı kahverengi astarlı (7.5 YR
7/4), gri hamurlu (2.5 R 5/1), çok sert dokulu, kireç katkılı. Yuvarlak şekilli damga çerçe-
vesinin sınırlarını engerekli bir yılan çevreler. Damga kısmında yürür pozisyonda, başını
geriye doğru çevirmiş ve kuyruğu yukarı kalkık yelesi erkek aslan. Aslanın kuyruğunun
üst kısmındaki boşlukta yıldız.

Ref.: Hayes 1992, 9 Fig. 2. 50.

3. Sonuç

Doğu Akdeniz ağırlıklı olarak oldukça geniş bir coğrafyada dağılım gösteren Geç Antik
Çağ unguentariumları, özellikle Anadolu’da yoğun olarak farklı merkezlerde ele geçmiştir.
Daha önceleri Hayes, bu tipteki unguentariumların Doğu’da yapıldığını ileri sürmüştü ve

³⁶ Mitsopoulos – Leon 1991, 150, 153 Taf. 220 O54.

Filistin'i üretim yeri olarak göstermiştir³⁷. Kutsal toprakların bu bölgede olması nedeniyle, bu görüş tutarlı gözükmektedir. Ancak Geç Antik Çağ unguentariumlarının Anadolu'da birçok merkezde yoğun olarak ortaya çıkması, bu kap grubunun Orta Doğu'dan daha çok, Batı Anadolu orijinli bir üretiminin olduğu olasılığını güçlendirmektedir³⁸. Öte yandan Likya Bölgesi'nde Myra'da yer alan ve kazı çalışmaları devam eden Aziz Nikolaos Kilisesi'nde de bu tip unguentariumlar ele geçmiştir. Ötüken ve Türker, bu unguentariumların Aziz Nikolaos kültü nedeniyle, kutsal mür yağı konmasından dolayı, hacılar için burada üretilmiş olabileceğini öne sürmüşlerdir³⁹.

Laodikeia kazılarında ele geçen Geç Antik Çağ unguentariumu sayısı oldukça fazla olmasına rağmen, bu kapların üretim yeriyle ilgili kesin verilere en azından şu an için sahip değiliz. Ancak, özellikle dört farklı hayvan figüründen oluşan damgalı unguentariumdan üç tane bulmuş olmamız Laodikeia'da üretime dönük bir faaliyet olduğunu düşündürmektedir.

Laodikeia'da ele geçen örnekler göz önüne alındığında, bu unguentariumları temelde açık kahverengi, kiremit rengi ve koyu gri hamurlu olmak üzere üç renk grubuna ayırabiliriz. Bunların dışında pişirme süresinin uzun tutulması nedeniyle kap üzerindeki renklerde farklılıklar da olabilmektedir. Anadolu'da ele geçen örneklerin birçoğunun hamur renklerinin birbirlerine yakınlık göstermesi de bu kap grubunun tek bir merkezden daha çok Anadolu üretimi olabileceği görüşünü desteklemektedir. Geç Antik Çağ unguentariumlarının tek bir merkezde mi yoksa her merkezin kendi lokal üretimini olduğu konusu, tam olarak açıklık kazanmamıştır. Ele geçen buluntular dahilinde her kentin kendi üretimi olduğu daha mantıklı bir sonuç olarak görülebilir. Ancak hacı olmak amacıyla Filistin'e gidenlerin, memleketlerine dönüşte içi kutsal sıvı ile dolu unguentariumları beraberlerinde getirdikleri düşünülecek olursa, bunların Filistin ya da çevresinde üretilmiş olması gerekir⁴⁰. Diğer taraftan bu kapların üretimi ve yayılımı bakımından, Anadolu'da Myra'daki (Demre) Aziz Nikolaos kültü gibi Hıristiyanlarca kutsal sayılan yerler ve hac ziyareti yapılan diğer alanlar da göz önüne alınmalıdır⁴¹. Günümüzde de hacılar için hazırlanan ve içerisinde kutsal su bulunan modern ampulla⁴² da diyebileceğimiz şişecikler aynı işlevle kullanılmaktadır⁴³.

İkinci sorunu oluşturan kapların kullanım amacı da hala tam olarak açıklığa kavuşmamıştır. Ancak bu kapların dinsel amaçlı olarak kullanım gördüğü büyük bir olasılıktır. Kimi araştırmacılar bu kapların içinde bitkisel yağ⁴⁴, bitkisel esans ya da zeytinyağı konulduğunu

³⁷ Hayes 1971, 246.

³⁸ Atik 1995, 180-181; Degeest – Ottenburgs 1999, 247. Sagalassos'da yapılan kimyasal analizlerle Geç Antik Çağ unguentariumlarının bu kentte üretilmediği ortaya konmuştur (Degeest – Ottenburgs 1999, Tab. 1).

³⁹ Ötüken 2003, 240 Res. 9; Türker 2005, 315 Res. 8-9.

⁴⁰ Bu görüş daha önce Hayes tarafından öne sürülmüştür, bk.: Hayes 1971, 246. Bu suyun şifa verici özelliği göz önüne alınacak olursa, memleketine içinde kutsal su ve bitkisel yağ bulunan unguentariumlarla dönen hacılar, herhangi bir salgın hastalık veya acil önlem gerektiren durumlarda, korunmak amacıyla bu şişeleri ihtiyaç duyduklarında geri almak üzere kiliselere teslim ederlerdi (Hayes 1971, 247).

⁴¹ Bu kutsal alanlar içinde önemli olanlar; Pisidia Antiochia, Tarsus, Milet, Constantinopolis, Kolossai, Hierapolis gibi kentler olup, Anadolu'nun en eski yedi kilisesi; Efes, Smyrna, Bergama, Thyatira, Sardis, Philadelphia ve Laodikeia'dadır (bk.: Blake – Edmonds 1998, 117-141).

⁴² Genel olarak İ.S. 5-6. yy'lara tarihlenen ve işlevsel olarak Geç Antik Çağ unguentariumlarıyla aynı amaca yönelik olarak kullanılan küçük matara tipli, pişmiş toprak şişeciklerden Laodikeia kazılarında da bol miktarda bulunmuştur. Laodikeia'da bulunan ampullalar için bk.: Şimşek – Duman 2007, 1 vd.

⁴³ Resim için bk.: Coleman – Elsner 1995, 102.

⁴⁴ Hayes 1971, 244; Mitsopoulos – Leon 1991, 150; Eisenmenger 2003, 195; Ötüken 2003, 240.

ileri sürerken, kimileri de kutsal su ile doldurulduklarını ileri sürer⁴⁵. Laodikeia'da ele geçen tüme yakın unguentariumların birçoğunun içinde tortulaşmış kalıntılara rastlanmış ve kimyasal analizlerle bu tortuların organik olduğu sonucu ortaya çıkmıştır⁴⁶. Bu nedenle de en azından Laodikeia'da bulunan unguentariumların içerisinde bitkisel içerikli sıvıların olduğunu söylemek doğru olacaktır. İçerisindeki sıvı her ne olursa olsun, kullanımı tamamen tedaviye dönük dinsel işlevli olan bu kapların, bu kadar geniş bir coğrafyada bulunmasının en büyük nedeni de inançlara göre, şifa verici özelliğinden kaynaklanmış olmalıdır. Bazı araştırmacılar bu kapların içine konan esans ya da suyun kutsal topraklardan alınarak, görevini tamamlayan hacılarca kendi memleketlerine dönüşte bağlı buldukları kiliseye, bu kapları acil bir hastalık ya da tedavi durumunda ihtiyacı olanlara verilmek üzere bırakıldığını öne sürer. Kimileri de kutsal topraklardan sadece hatıra amaçlı olarak getirilen kaplar olarak görür. Bu görüş halen İslamiyet'te de zemzem suyu olarak ifade edilen su ile aynı kökene dayanıyor olmalıdır⁴⁷. Diğer bir görüş ise Likya Bölgesi'nde Myra'daki (Demre) Aziz Nikolaos kutsal alanında olduğu gibi, aziz şehitliklerine gelen ziyaretçiler bu mekânlarda şehitlerin röliklerinin bulunduğu sudan kutsal olduğu için bu şişelere doldurarak memleketlerine götürmüşlerdir⁴⁸.

Kapların yoğun olarak bulunduğu tüm merkezlerde dikkati çeken ortak özellik, Hıristiyanlığın erken dönemlerinde bu kentlerin bazılarının Metropollük, bazılarının da Piskoposluk merkezi olmasıdır. Erken Bizans Dönemi'nde Laodikeia, Phrygia Pacatiana'sının Metropollük merkezi olarak önemli bir dinsel kimlikle ön plana çıkmıştır⁴⁹. Görüldüğü gibi Hıristiyanlık için önemli birer merkez olan bu kentlerle, unguentariumlar arasında dinsel olarak yadsınmaz bir bağlantı olmalıdır.

Laodikeia'da Tapınak A, tonozlu mekânında ortaya çıkan ve sikkelerin yardımıyla İ.S. 4. yy.'ın ikinci yarısı ile erken 5. yy.'a tarihlediğimiz Düz Dipli unguentariumların bulunduğu alanda 400'ün üzerinde bulunan kurşun mühürler, yapının bir arşiv merkezi olduğunu ortaya koymaktadır. Bilindiği gibi mühürler belgeleri garanti altına almak amacıyla gönderen tarafından belge üzerine ip yardımıyla tutturulan objelerdir. Bu yüzden Tapınak A olarak tanımladığımız yapı, olasılıkla tapınak işlevini İ.S. 4. yy.'da tamamen kaybederek, önemli belge ve kamuya ait eşyaların saklandığı bir mekân haline gelmiştir⁵⁰.

⁴⁵ Hayes 1971, 244; Mitsopoulos – Leon 1991, 150; Gassner 1997, 171; Eisenmenger 2003, 195; Meriç 2002, 157.

⁴⁶ Bu analizleri yapan PAÜ, FEF, Kimya Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. E. Erdem'e teşekkür ederiz.

⁴⁷ Hacı olmak amacıyla kutsal topraklara gidenler tarafından memleketlerine dönüşte hediye olarak getirilen bu suyun şifa verici özelliği olduğuna inanılır. Benzer özellikler Mekke'ye hac için giden Müslümanların da memleketlerine dönüşlerinde zemzem adı altında kutsal su getirmelerinde de görülür.

⁴⁸ Türker 2001, 371; Türker 2005, 311.

⁴⁹ Ramsay 1895, 80-83.

⁵⁰ Şimşek 2006a, 423-426; Şimşek 2006b.

Kısaltma ve Bibliyografya

A. Ç.: Ağız Çapı

B. Y.: Buluntu Yeri

B. S.: Buluntu Seviyesi

C.: Cidar

D.: Derinlik

D. Ç.: Dip Çapı

Y.: Yükseklik

- Acara 1997 M. Acara, "Seramik Buluntular", bk.: Y. Ötüken, "1995 Yılı Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı", KST XVIII.II (1997) 471-487.
- Anderson 1897 J. G. C. Anderson, "A Summer in Phrygia: I", JHS, XVII, 1897, 409- 410.
- Aslan 2004 N. Aslan, "Antiocheia (Pisidyia) Kazılarında Bulunan Seramikler", Olba X, 2004, 209-230.
- Atik 1995 N. Atik, Die Keramik aus den Südthermen von Perge, IstForsch 40 (1995).
- Atik – Erdem 2003 N. Atik- Z. K. Erdem, "Tüba- Tüksek Buldan (Denizli) Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanter Çalışması, 2002 Yılı Raporu", Buldan 2003, 2-16.
- Baldoni – Franco 1995 D. Baldoni – C. Franco, "Unguentaria tardo-antichi da Iasos (V- VIII d.C.)", RdA 19, 1995, 121-128.
- Baydur 1983 N. Baydur, "Tarsus Donuktaş Kazısı", ASanat 1, 1983, 133-285.
- Baylan 2001 E. Baylan, "Çanak Çömlek Buluntuları", bk.: N. Baydur - N. Seçkin (ed.), Tarsus Donuktaş Kazısı Raporu (2001).
- Bean 1980 G. E. Bean, Turkey Beyond The Maeander (1980).
- Bejor 2000 G. Bejor, "Per Una Ricerce Di Laodicea Ellenistica", bk.: G. Traversari v.d. (ed.), Laodikea Di Frigia I (2000) 15-23.
- Belke – Mersich 1990 K. Belke – N. Mersich, Phrygien und Pisiden, Tabula Imperi Byzantini 7 (Denkschr. ÖAW. phil. hist. Kl. 211).
- Blake – Edmonds 1998 E. C. Blake – A. G. Edmonds, Biblical Sites in Turkey (1998).
- Buckler – Calder 1939 W. H. Buckler – W. M. Calder, Monuments and Documents from Phrygia and Caria MAMA VI (1939).
- Coldstream – Huxley 1972 J. N. Coldstream – G. L. Huxley, Kythera (1972).
- Cottica 1998 D. Cottica, "Ceramiche Bizantine Dipinte Ed Unguentari Tardo Antichi Dalla 'Casa Dei Capitelli Ionici' A Hierapolis", Rivista Di Archeologica XXII, 1998, 81-90.
- Cottica 2000 D. Cottica, "Unguentari Tardo Antichi Dal Martyrion Die Hierapolis, Turchia", Antiquite 112- 2, 2000, 999-1021.
- Courtills 2001 J. des Courtills, "Xanthos, Rapport sur la campagne de 2000", Anatolia Antiqua IX, 2001, 227-241.
- D'Andria 2002 F. D'Andria, "Hierapolis Antik Kenti 2000 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları", KST 23.I (2002) 99-106.
- D'Andria 2003 F. D'Andria, Hierapolis (2003).

- Degeest 2000 R. Degeest, *The Common Wares of Sagalassos, Studies in Eastern Mediterranean Archaeology III* (2000).
- Degeest – Ottenburgs 1999 R. Degeest – R. Ottenburgs – H. Kucha – W. Viaene – M. Waelkens, “The Late Roman Unguentaria of Sagalassos”, *BaBesch* 74, 1999, 247-262.
- Diederichs 1980 C. Diederichs, *Ceramiques Hellenistiques, Romaines et Byzantines* (1980) *Salamine de Chypre IX*.
- Dottwerweich 1999 U. Dotterweich, “Unguentarien mit kuppelförmiger Mündung aus Knidos”, bk.: U. Mandel – R. Özgan v.d. (ed.), *Knidos-Studien, Band 1* (1999).
- Eisenmenger 2003 U. Eisenmenger, “Late Roman Pottery in Lmyra (Lycia)”, bk.: C. Abadie-Reynal (ed.) *Les Ceramiques en Anatolie aux Epoques Hellenistique et Romaine, Varia Anatolica XV* (2003) 193–201.
- Erim 1997 K. Erim, *Aphrodisias²* (1997).
- Ferrero 1997 D. B. Ferrero, “Excavations and Restorations in Hierapolis during 1995”, *KST XVIII. II* (1997) 85- 99.
- Firat 2003 N. Firat, “Perge Konut Alanı Kullanım Keramiği”, bk.: C. Abadie-Reynal (ed.) *Les Ceramiques en Anatolie aux Epoques Hellenistique et Romaine, Varia Anatolica XV* (2003) 92-95.
- Gagniers 1969 J. Gagniers, “Introduction Historique”, bk.: J. Gagniers v.d. (ed.) *Laodicée Du Lycos Le Nymphée* (1969) 1-11.
- Gassner 1997 V. Gassner, *Das Südhor der Tetragonas-Agora. Keramik und Kleinfunde, FiE XII/1/1* (1997).
- Guidoboni 1994 E. Guidoboni – A. Comastri – G. Traina, *Catalogue of Ancient Earthquakes in the Mediterranean Area up to the 10th Century* (1994).
- Hayes 1968 J. W. Hayes, “A Seventh-Century Pottery Group”, bk.: R. Martin Harrison – N. Firatlı, “Excavations at Saraçhane in İstanbul: Fifth Preliminary Report”, *DOP XXII* (1968) 196-216.
- Head 1906 B. von Head, *Catalogue of The Greek Coins of Phrygia*, BMC (1906).
- Head 1977 B. von Head, *Historia Numorum A Manual of Greek Numismatics* (1977).
- Kazenwadel 1995 B. Kazenwadel, *Lidar Höyük. Die hellenistische und römische Keramik* (1995).
- Lafli 2002 E. Lafli, “Güney Anadolu Müzeleri Antik Dönem Seramikleri”, *ASanat* 108, 2002, 33-44.
- Magie 1950 D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the end of the Third Century after Christ Vol. I-II*. (1950).
- Meriç 2002 R. Meriç, *Späthellenistisch – römische Keramik und Kleinfunde aus einem Schachtbrunnen am Staatsmarkt in Ephesos, FiE IX/3* (2002).
- Mitsopoulos-Leon 1991 V. Mitsopoulos, *Die Basilika am Staatsmarkt in Ephesos Kleinfunde. 1.Teil: Keramik hellenistischer und römischer Zeit* (1991).
- Nesbitt – Oikonomides 1996 J. Nesbitt – N. Oikonomides, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art: West, Northwest, and Central Asia Minor and the Orient (Catalogue of Byzantine Seals Series; Vol. 3)* (1996).
- Ötüken 2003 S. Y. Ötüken, “Likya Bölgesi’ndeki Kazı ve Yüzey Araştırmaları Çerçevesinde Ortaçağ Seramikleri”, *Adalya VI*, 2003, 233–242.

- Ötüken 2005 Y. Ötüken, "2002 Yılı Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı", Adalya VIII, 2005, 263-285.
- Ramsay 1895 W. M. Ramsay, *The Cities and Bishoprics of Phrygia I* (1895).
- Rice 1958 T. Rice, *The Great Palace of the Byzantine Emperors, Second Report* (1958).
- Riley 1975 J. A. Riley, "Pottery in the Caesarea Hippodrome", *BASOR* 218, 1975, 25-63.
- Riley 1979 J. A. Riley, *Coarse Pottery*, bk.: J. A. Lloyd (ed.), *Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice)*, *LibyaAnt Suppl. V 2.* (1979) 91- 466.
- Robert 1954 L. et J. Robert, *La Carie, Le Plateau De Tabai Et Ses Environs* (1954).
- Robinson 1959 H. S. Robinson, *Pottery of The Roman Period, Agora V* (1959).
- Ruge 1924 W. Ruge, "Laodikeia", *RE XII.1* (1924) 712-725.
- Sabancı 1975 C. L. Striker – Y. D. Kuban, *Work at Kalenderhane Camii in İstanbul, Fifth Preliminary Report (1970-1974)* *Dumbarton Oak Papers, Vol. 29* (1975) 306-318.
- Sevin 2001 V. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I* (2001).
- Slane – Sanders 2005 K. W. Slane – G. D. R. Sanders, "Corinth: Late Roman Horizons", *Hesperia* 74, 2005, 243-297.
- Striker – Kuban 1975 C. L. Striker – Y. D. Kuban, "Work at Kalenderhane Camii in İstanbul: Fifth Preliminary Report (1970- 1974)", *DOP* 29, 1975, 306- 318.
- Şimşek 2005 C. Şimşek, "2003 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı", *KST* 26.I (2005) 305-320.
- Şimşek 2006a C. Şimşek, "2004 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı", *KST* 27.I (2006) 419-434.
- Şimşek 2006b C. Şimşek, "2005 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı", 28. Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 29 Mayıs - 2 Haziran, Çanakkale (baskıda).
- Şimşek – Büyükkolancı 2006 C. Şimşek – M. Büyükkolancı, "Laodikeia Antik Kenti Su Kaynakları ve Dağıtım Sistemi", *Adalya IX*, 2006, 83- 103.
- Şimşek – Duman 2007 C. Şimşek – B. Duman, "Laodikeia'da Bulunan Ampullalar", *Olba XV* (2007) 1-30.
- Texier 2002 Ch. Texier, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, Cilt II, A. Suat (çev.), (2002).
- Traversari 2000 G. Traversari, "La Situazione Viaria Di Laodicea Alla Luce Degli Itinerari Romani", bk.: G. Traversari v.d. (ed.), *Laodicea Di Frigia I* (2000) 9-14.
- Türker 2001 A. Ç. Türker, "Unguentariumlar", bk.: Y. Ötüken, "Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısından Seçme Küçük Buluntular", *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu*, 2001, 361-384.
- Türker 2005 A. Ç. Türker, "Myra'da Aziz Nikolaos'un Yağ Kültüyle İlişkili Seramik Kaplar", *Adalya VIII*, 2005, 311-327.
- Vroom 1999 J. Vroom, "The Late Roman-Early Byzantine Finds From The Excavations at the Eastern City of Limyra" bk.: J. Borchhardt, "Bericht der Grabungskampagne in Limyra 1997", *KST XX/II*, 1999, 139-150.
- Weber 1898 G. Weber, "Die Flüsse von Laodicea", *AM XXIII*, 1898, 178-195.
- Williams 1985 C. Williams, *Pottery and Glass*. bk.: M. Gough (ed.), *Alahan. An Early Christian Monastery in southern Turkey*. Pontifical Institute of Mediaeval Studies, *Subsidia Mediaevalia* 16 (1985).
- Yener – Malkoç 2005 A. Yener – N. Malkoç, "Kaleiçi, 148 Ada, 15 Parselde Yapılan Sondaj Kazısı", 14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu (2005) 101-108.

Summary

Late Antique Unguentaria Discovered at Laodikeia

In excavations at Laodikeia since 2002, numerous fired clay vessels have been discovered including unguentaria, these form a group of about 1000 fragments and near intact examples in a variety of forms and fabrics ranging from 18 to 20 cms. h., a few of larger size 30-35 cm. h. were also found. All the Late Antique unguentaria from Laodikeia are fusiform. Their circular rims are slightly everted. The concave cylindrical short necks have a relief line near the body and perhaps they were tied here or around the neck for carrying, as both groups do not freely stand. They have been placed in two groups, those with a flat base and those with a pointed base. Both groups have an almost equal number of fragments and near intact vessels but the second group has more intact and near intact examples. Those with a flat base have a body that slightly widens at the half way point and then gently tapers down to the base. Those with a pointed base have a body that tapers sharply toward the base. The pointed base is either rounded or sharply pointed, the flat bases straight and cannot stand firmly. It is possible to date these two distinct groups.

The first group with a flat base have a thin body wall. About 800 fragments of this group have been uncovered. Temple A produced the largest number, 561 fragmentary or almost-intact examples were found in the vaulted room beneath the structure: 103 fragments are rims with part of the neck, 350 body fragments, 85 small fragments belonging to the base and body. 23 examples have been found intact or near-intact, some fragments were joined together and have been restored.

The pastes have a wide colour range, from reddish brown, blackish brown, light brown, grey to light and dark red and buff. They remained in the paste colour and traces of paint from the rim down to the middle of the body show that their upper halves were painted by dipping the vessel. This method was applied to the outer surface, only one or two shades darker than the paste colour. In addition to the dip-painted examples, some carrying only a slip have been discovered.

Some were excavated with the plug stopper still in their mouths and some plugs were found next to unguentaria: 76 flat, round plugs were uncovered. As the plugs were meant to close off the unguentaria to prevent leakage diameters vary, generally from 1.4 to 1.7 cm. All are the same colour as their vessels and all carry clearly visible fingerprints from pressing them toward the neck. The common feature is the flat inner face, the outer is slightly depressed. Some plugs also carry monogram-like incisions, in addition to fingerprints. It was generally thought unguentaria were closed by fired clay flat round plugs with a diameter varying according to the diameter of the mouth of the vessel (generally 1-1.5 cm); but fired clay plugs do not prevent all leakage and they were reinforced with a

second plug of wood. In the excavations of the vaulted room under the naos of Temple A, many unguentaria had both fired clay and wooden plugs *in situ*.

Those with flat bases from Temple A assist us in dating them and determining the function of the structure – built in the Antonine period, 2nd c. AD – through Late Antiquity. 162 coins were uncovered at the same level as the Late Antique unguentaria, dating them. 162 of the coins could be read and 90% dated to the 4th c., 32 coins dated to the last quarter of the 3rd c., 130 to the 4th c.. About 500 lead seals uncovered in the same room also support a 4th c. date. Outside the vaulted room, a few related to Early Christian rituals were found in the courtyard and porticoes. Late Antique unguentaria with flat bases uncovered in the vaulted room under the naos of Temple A should be dated to the second half of the 4th and the early 5th c. from the coin and lead seal evidence. This dating indicates this vaulted room was a religious archive from the reign of Constantine the Great (307-337), and Temple A had possibly lost its religious function entirely in the 4th century, becoming a place for storing important documents and public items.

The second group of unguentaria have pointed bases and thick body walls. During the 2002-5 excavations more than 100 unguentaria of this group were found, mostly body and base fragments. Only two examples are almost-intact. Although the form differs from the first group, their pastes are alike. Most examples contain much mica temper, some have a lime temper. Like the first group, these have no slip, are the colour of the paste but better fired than the first group, without the colour changes caused by poor firing. This group also differs in having a shiny surface from being fired at a higher temperature. Like some of the first group, some have dip-painting in the upper half of their bodies and a few also have traces of paint rundown. Important point is their thick walls and they are *ca.* 20-22 cm. tall. Many of this group have a base that tapers down and terminates slightly rounded while those of the first group have a not entirely smooth flat base.

Some with a pointed base have a stamped print in the lower half of the body close to the base and this second group can be divided into the stamped and the unstamped. The stamped pointed base unguentaria can be further categorised, those with figures and those with monograms. 52 of the pointed base unguentaria have stamps, from varied places: the porticoes of Temple A, in Syria Street and from surveys. The monogram stamps are on the lower half of the body, close to the base. Some have stamps in circular or rectangular fields, only one example has an elliptical field and only one example has a stamp without a frame, an incised sign made by the potter while the paste was still wet. Most stamps are monograms of shapes or letters. The letter characters and shapes are quite similar to those on lead seals and are very complicated.

The stamped figurative unguentaria carry various depictions, the most interesting, a fragment of body and base with a depiction of an alligator, a scorpion, a fox and a pelican, 3 similar examples have also been found. All 3 examples have the same composition of four creatures, wolf, alligator, pelican, scorpion and it is thought there was a centre of unguentaria production in Laodikeia. One impression depicts the animals of the composition head down and a similar one was found at Ephesus. The inscriptions read from right to left, the stamps in reverse; probably from a medical context, the legible part reads CKOTOMPIIA and possibly CHPOTA (?). With the possible meanings of the words as well as the creatures depicted are considered, it is possible to suggest the liquid or the holy water kept in it was some kind of medicine or antidote.

To conclude, Late Antique unguentaria are found across a wide area with greater numbers from the eastern Mediterranean area and various centres in Anatolia. Hayes claimed such unguentaria were of Eastern manufacture, possibly Palestine, but because large numbers of unguentaria have been uncovered at many centres in Anatolia they were perhaps produced locally in western Anatolia, rather than in the Middle East and given the variety of paste colours, at a variety of centres. Their function is unclear, but they were certainly employed for religious purposes. In many of the almost-intact finds at Laodikeia there was a sedimentary residue which chemical analysis have shown to be organic, these unguentaria contained liquids of a vegetal origin. Further, such unguentaria have been found in large quantities at important pilgrimage sites such as the Church of St. Nicholas in Myra-Demre, Lycia and Ötüken and Türker claimed that these unguentaria were produced locally to contain the sacred oil of the cult of St. Nicholas. One common aspect of all the centres where large quantities of unguentaria have been found is that they were all centres of a Metropolitan or a Bishop, a clear religious connection between unguentaria and important centres of Christianity in the Early Byzantine period and Laodikeia was an important metropolitan centre in Phrygian Pacatiana.

Res. 1
Batı Anadolu haritası.

Res. 2
Laodikeia kent planı içinde
Geç Antik Çağ unguentariumlarının
buluntu alanları ve yoğunlukları.

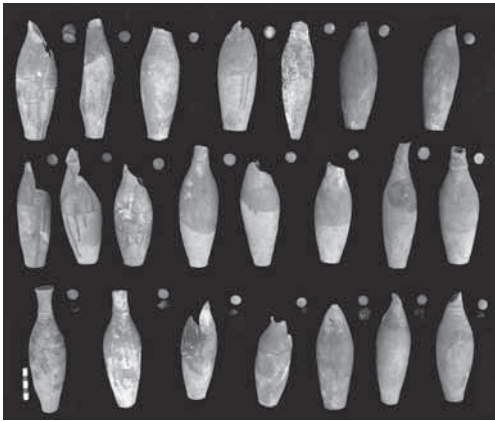
1. Batı Tiyatrosu ● % 5	5. Merkezi Hamam ● % 5	▲ Sivri Dipli Unguentarium
2. Kuzey Atölyesi ● % 10	▲ % 5	● Düz Dipli Unguentarium
3. A Nymphaeum ● % 15	6. Suriye Caddesi ● % 40	
4. Tapınak A Naos ▲ % 80	▲ % 10	
Tapınak A Portik ● % 15	7. Doğu Bizans Kapısı ● % 10	
	▲ % 5	

Res. 3 ve 4 Düz Dipli Unguentariumlar.

Res. 5 ve 6 Sivri Dipli Unguentariumlar.

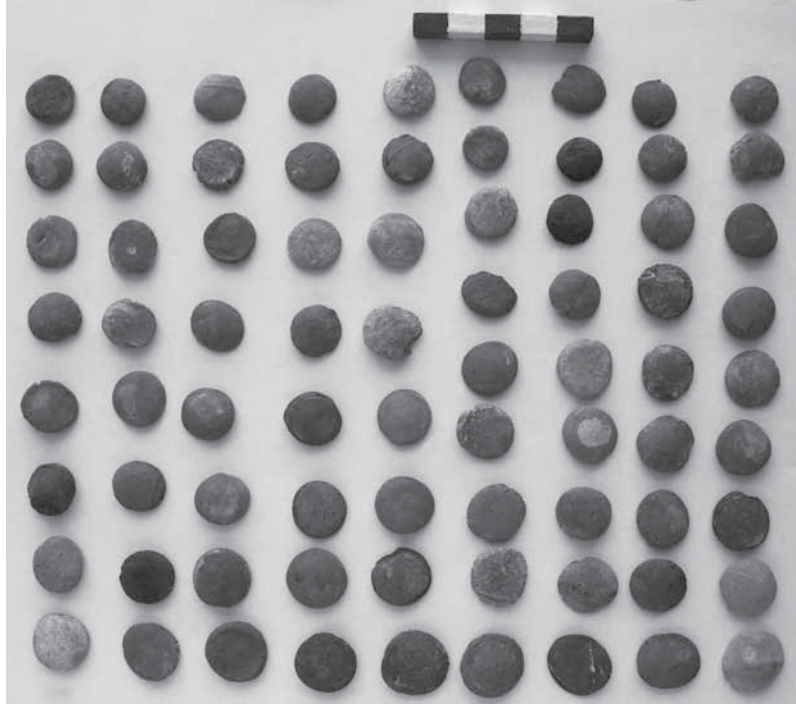
Res. 8 Geç Antik Çağ unguentariumlarının ağızlarına yerleştirilen pişmiş toprak tıplar.

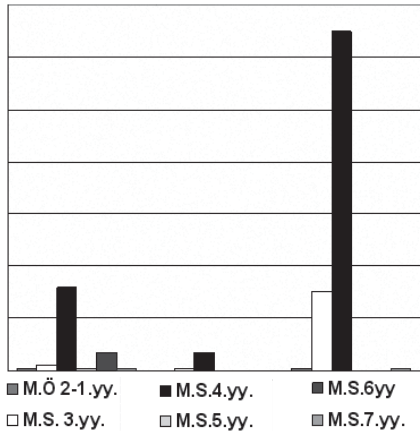
Res. 7 Tapınak A Tonozlu Mekanda bulunan unguentarium parçaları.

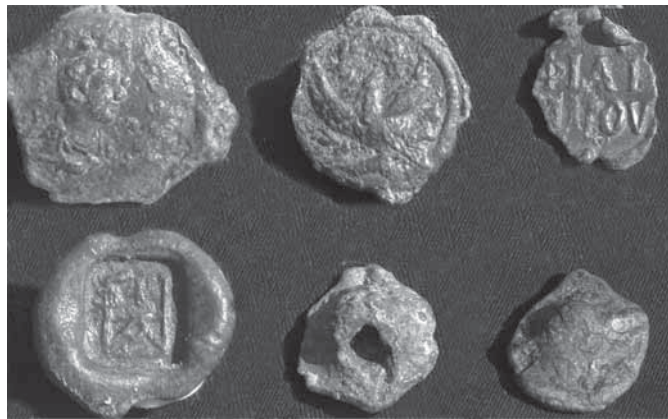
Res. 9 Yivli ve düz dipli unguentarium.

Res. 10 Pişmiş toprak tıplar.

Res. 11 Tapınak A, Portikler ve Tapınak Doğu Sokakta bulunan sikkelerin grafiği.

Res. 12 Tapınak A Tonozlu Mekanda bulunan kurşun mühürler.

Res. 13 Damgalı unguentarium örnekleri.

Res. 14 Monogram damgalı unguentariumlar.

Res. 15 Monogram damgalı unguentariumlar.

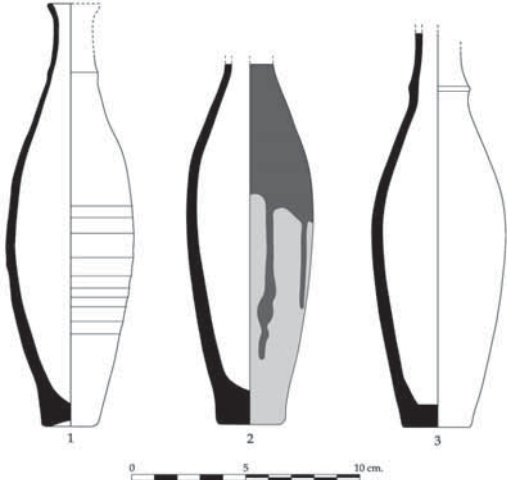

Res. 16 Hayvan figürü damgalı unguentariumlar.

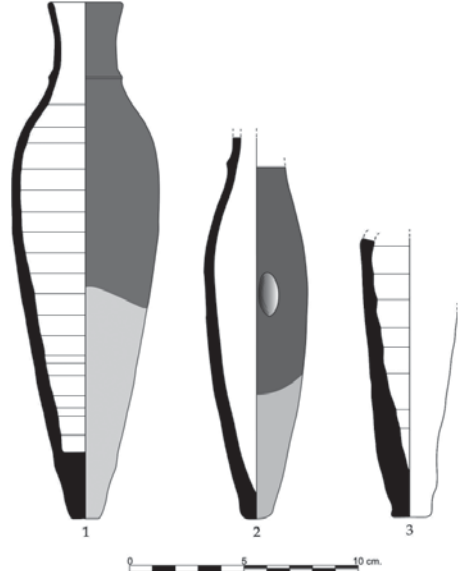

Res. 17 Hayvan figürü damgalı unguentariumların detayı.

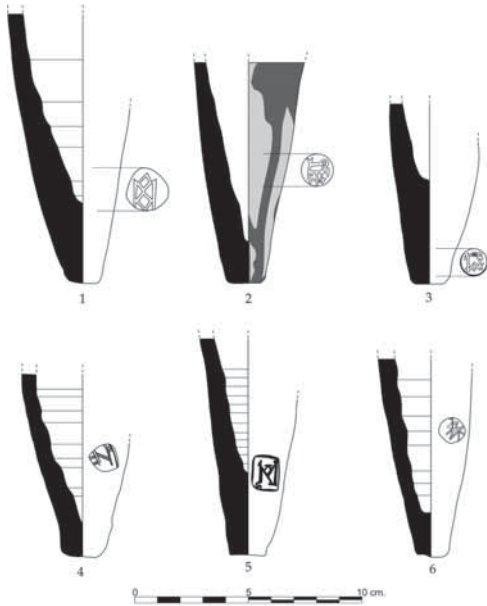
Res. 18 Unguentariumla birlikte *in situ* olarak bulunan pişmiş toprak tıpa ve ahşap tıkaç.

Res. 19 Düz dipli unguentariumlar.

Res. 20 Sivri Dipli Unguentariumlar.

Res. 21 Damgalı unguentariumlar.

Res. 22 Damgalı unguentariumlar.

